УДК 330.341:1

О. В. Гончаренко,
к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрний університет

ІНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

O. V. Goncharenko,
candidate of sciences, Dnipropetrovck State Agrarian University

INSTITUTIONAL CONSTRAINTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT AGROINDUSTRIAL PRODUCTION

Досліджено стан та проблеми інноваційного розвитку агропромислового виробництва, виявлені інституційні обмеження переходу на інноваційний шлях розвитку аграрної сфери.

The state and problems of innovative development of agricultural production constraints identified institutional transition to an innovative way of development agricultural sector.

Ключові слова: аграрна сфера, сільське господарство, інновація, інноваційний розвиток, інноваційний процес, інституційні обмеження.

Key words: agricultural, agriculture, innovation, innovative development, innovation process, institutional constraints.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан інноваційної сфери в Україні свідчить про серйозні проблеми її функціонування, серед яких — відсутність чіткої державної політики, слабка мотивація і зацікавленість в освоєнні інновацій у сільськогосподарських товаровиробників. Перед аграрним сектором економіки стоїть виключно складне завдання переходу від технологічної деградації до постіндустріального способу виробництва. Науково-технічний прогрес і застосування передових технологій у поєднанні з сукупністю організаційно-економічних заходів служать основою подальшого розвитку сільського господарства нашої країни, який є не лише найважливішою частиною народного господарства, але і основою національної безпеки держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема стійкого економічного зростання сільськогосподарського виробництва на основі його послідовного переходу на інноваційний шлях розвитку останніми роками широко досліджується у вітчизняній науці, аналізуються нинішній стан галузі, основні напрями відновлення і подальшого розвитку матеріально-технічної бази рослинництва і тваринництва, роль аграрної науки в інноваційній діяльності. Питанням інноваційного розвитку присвячено праці вітчизняних вчених: О.І. Амоші, В.Д. Базилевича, І.А. Бланка, М.П. Бутка, Б.В. Буркинського, О.Д. Василика, В.М. Гейця, В.А. Ізюмської, Д.В. Карамишева, М.Х. Корецького, М.М. Кулаєць, М.І. Крупки, М.А. Латиніна, А.С. Лисецького, В.М. Мартиненка, Ю.Є. Пащенка, А.А. Пересади, В.Л. Пілюшенка, Л.М. Пісьмаченко, О.С. Поважного, О.С. Попович, С.Ф. Поважного, А.М. Федорищевої, Л.І. Федулової та інших.

Розвиток інноваційної діяльності аграрних підприємств та інноваційні процеси у сфері агропродовольчого виробництва досліджували такі вітчизняні вчені, як В. Амбросов, О. Дацій, М. Зубець, М. Кропивко, П. Музика, П. Саблук, В. Ситник, О. Шубравська. Проте низка теоретичних, методологічних, методичних і практичних запитань, пов'язаних з процесами, що відбуваються, все ще потребує розв'язання і обгрунтування. Ці проблеми набувають особливу актуальність нині, коли на основі інноваційної діяльності в аграрній сфері належить вирішувати завдання забезпечення стійкого розвитку сільських територій, підвищення якості життя на селі, подальшого зростання ефективності сільськогосподарського виробництва.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є аналіз стану та тенденцій інноваційного розвитку агропромислового виробництва, визначення інституційних обмежень поширення інновацій та чинників активізації інноваційного процесу в аграрній сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасна аграрна політика визначає пріоритет розвитку агропромислового виробництва і його фактичну держпідтримку. На початку нинішнього століття було прийнято немало програмних документів, де агропромислову сферу визначено пріоритетною і стратегічно важливою у вітчизняній економіці. Серед таких документів — Закони України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" від 17.10.1990 р. № 400 — XII, "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 рр." від 18.01.2001 р. № 2238 — III, "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р." від 18.10.2005 р. № 2982 — IV. Проте більшість положень вказаних законодавчих актів не виконується у повному обсязі. Так, невиконання статті 5 Закону України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" в частині фінансування державних централізованих капітальних вкладень у розмірі не менше одного відсотка від валового внутрішнього продукту, на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та інших законодавчих актів щодо реального надання пріоритетності аграрній сфері, втрата традиційних зовнішніх ринків, незабезпеченість цінового паритету обміну сільськогосподарської та промислової продукції зумовили негативну тенденцію зменшення виробничого потенціалу галузі, різкого зниження споживання основних видів продовольства на душу населення, занепаду соціальної сфери села, що в цілому знизило рівень продовольчої безпеки країни [2, с. 5—7].

Незважаючи на наявність достатнього законодавчого і нормативно-правового забезпечення щодо державної підтримки сільськогосподарського виробництва, державній політиці у цій сфері притаманна низка проблем, основні з яких полягають у наступному.

1. Зменшення фінансування заходів прямої підтримки аграрного сектора. Відповідно до Закону України "Про державний бюджет України на 2012 р." на пряму підтримку сільського господарства передбачено спрямування 2,82 млрд грн., що на 31 % менше, ніж у 2011 р., і значно менше суми, яку Україна може виділяти згідно домовленості із СОТ. Так, згідно домовленості з СОТ, Україна не має перед нею зобов'язань щодо скорочення внутрішньої підтримки, що надається через "жовті" програми, крім зобов'язання не перевищувати домовлений річний сукупний вимір підтримки (СВП) у розмірі 3,43 млрд грн., який акумулює в собі окремі "жовті" програми підтримки. Додатково Україна може щороку витрачати на "жовті" програми до 5 % від річної вартості виробництва валової продукції сільського господарства та до 5 % від річної вартості по кожному окремому продукту. Для порівняння: аналогічна фінансова допомога в розвинених країнах досягає 30—35%, а за часів СРСР на реалізацію Продовольчої програми спрямовувалося до 1/4 державного бюджету [1, с. 123—124] (нині приблизно 2%). Дефіцит бюджетних коштів в сукупності з погіршенням макроекономічної ситуації призвели до скорочення доходності сільськогосподарського виробництва, що викликало значний спад інвестицій в аграрну сферу.

2. Неефективне використання коштів Аграрним фондом при здійсненні цінового регулювання на аграрному ринку. Так, у 2010 р. Аграрний фонд проводив закупівлі зернової продукції до державного інтервенційного фонду в одного підприємства-посередника. Водночас безпосередні сільськогосподарські товаровиробники до формування державного інтервенційного фонду не були залучені. Крім того, при введенні квотування експорту зерна у жовтні 2010 р. близько 70 % зерна з інтервенційного фонду було реалізовано шістьом підприємствам, які й отримали ці квоти [2, с. 11—13].

Сільське господарство України — одна з небагатьох галузей вітчизняної економіки, що має безперечні конкурентні переваги на світовому ринку. Вони обумовлені в першу чергу значними земельними просторами і принциповою можливістю виробляти на них екологічно чисту продукцію, адже в грунти, на відміну від зарубіжних, внесені в рази (нині на порядок) менше мінеральних добрив, пестицидів і інших штучних засобів. Низькоінтенсивне виробництво дозволило частково зберегти реликтовість земель, не ушкоджену великими дозами агрохімікатів, що вносяться, обернувши недоліки колишнього господарювання в нинішню економічну перевагу.

Отримання і реалізацію екологічно чистої продукції зараз стримує неврегульованість правової бази, що не дозволяє сертифікувати підприємства по її виробництву, зберіганню, переробці і продажу. З цієї причини вітчизняне продовольство, зокрема м'ясо, вирощене на природних пасовищах, а також рослинницька продукція, отримана без використання агрохімікатів і ГМО, залишається недооціненою. В результаті багато сільгоспвиробників не отримують значні кошти за якісну і корисну для здоров'я продукцію, а так звані екологічно чисті продовольчі продукти, в основному зарубіжного виробництва, частенько анітрохи не краще за вітчизняні аналоги, які через передусім суб'єктивні обставини не допускаються на ринки екологічно чистої продукції не лише зарубіжних країн. До цього треба додати наявність в сільській місцевості дешевої, але кваліфікованої робочої сили, здатної при достатньому інвестуванні здійснювати інтенсивне виробництво. З урахуванням частки покинутих сільськогосподарських земель, які реально повернути в оборот, можна говорити про сільське господарство як про перспективну галузь.

Проте ці конкурентні переваги слабо підтримуються зовнішньоекономічною політикою, що утруднює ефективне функціонування вітчизняного АПВ. Очевидно, недостатньо захищені інтереси сільського господарства країни при вступі до СОТ. Очікуваний розмір держпідтримки украй малий для вітчизняної агроекономіки. Агропродовольчий сектор по багатьох позиціях доки не витримує конкурентної боротьби. Не завжди виправдані і тактичні заходи зовнішньоекономічної політики по відношенню до аграріїв. Можна констатувати, що багато тенденцій розвитку сучасної аграрної сфери України носять суперечливий, іноді, здавалося б, взаємовиключний характер (рис. 1). Ці протиріччя стали результатом не завжди продуманої економічної, зокрема аграрної, політики нашої держави в останні 20 років, яка досить часто не сприяла ефективній роботі сільського господарства, а також несприятливого інституціонального середовища.

Рис. 1. Протилежні тенденції розвитку агропромислового виробництва в Україні

Так, на сучасному етапі світового економічного розвитку аграрне виробництво не можна розглядати тільки як одну з галузей економіки або сфер бізнесу. Сільське господарство виконує безліч функцій і виступає постачальником не лише продовольства, але і ряду найважливіших громадських благ і послуг, до яких відноситься продовольча безпека, збереження і розвиток сільського способу життя і культури, історично освоєних агроландшафтів, соціальний контроль над територією, сприяння екологічній рівновазі біосфери.

Формування механізмів активізації інноваційного розвитку агропромислового виробництва потребує врахування того, що інноваційні процеси в даній сфері мають власну специфіку. Вони відрізняються різноманітністю регіональних, галузевих, функціональних, технологічних, організаційних особливостей. У такому виробництві поряд з промисловими засобами активну участь беруть живі організми [3, с. 111]. Основними особливостями формування і розвитку інноваційних процесів в агропромисловому виробництві є: різноманітність видів продукції, відмінності в технологіях виробництва продукції; залежність технологій виробництва від природних і погодних умов; відокремленість виробників від розробників інновацій; відсутність ефективного організаційно-економічного механізму трансферу інновацій виробникам; різноманіття організаційних форм, що мають суттєві відмінності за характером функціонування і фінансування.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в інноваційній сфері національної економіки сформувались суттєві системні перешкоди на шляху здійснення інноваційної діяльності через обмежене фінансування, значні втрати кадрового науково-інноваційного потенціалу, неефективне державне управління інноваційною діяльністю, відсутність модернізаційних перетворень в аграрному секторі, недостатню інтеграцію вітчизняних підприємств у світогосподарські процеси, низький рівень інноваційної культури та нерозвиненість інформаційної структури.

Для виходу з "інституційної пастки", що не дозволяє перейти на інноваційний шлях розвитку аграрній сфері, необхідно створити умови отримання інноваційної ренти, мотиви і стимули інноваційного розвитку та обмежити альтернативні інноваціям шляхи збільшення прибутків.

Література:

1. Голубев А. Парадоксы развития аграрной экономики России // Вопросы экономики. — 2012. — № 1. — С.115—126.

2. Організаційно-економічні інструменти державної аграрної політики в Україні/аналітична доповідь/. — К.: НІСД, 2012. — 31 с.

3. Федулова Л.І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України// Економіка і прогнозування. — 2012. — № 1. — С. 87—100.

4. Шпикуляк О.Г. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності // Економіка АПК. — 2011. — № 12. — С. 109—116.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2013 р.